

تاریخ قرآن کریم محمد باقر حجتی

پژوهشی در تاریخ قرآن کریم تالیف دکتر سیدمحمدباقر حجتی کتاب پیرامون تاریخ قرآن کریم نوشته شده که در آن مباحثی که مربوط به تاریخ قرآن است مورد بررسی قرار گرفته است.

بعضی از این موضوعات عبارتند از: اسامی قرآن - وحی الهی - نزول قرآن معنای آیه و سوره - نگارش قرآن کریم در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم - جمع و تدوین قرآن و...

با توجه به تعداد دفعات چاپ کتاب که شش نوبت و ۳۹ هزار نسخه منتشر شده است، بدست می آید که مطالب آن برای علاقه مندان به علوم قرآنی مفید واقع شده است. استفاده از نظرات مختلف برای توضیح یک مطلب و بیان آن به زبانی ساده و قابل فهم برای عموم دانشجویان و اظهار نظر قطعی در بعضی از موارد، از شاخص‌های کتاب است که باعث چاپ آن به دفعات مکرر شده است.

کتاب دارای ۱۸ فصل است که فهرست مطالب آن به قرار زیر است:

فصل اول: عناوین و اسامی قرآن

فصل دوم: وحی الهی: معنای لغوی وحی - الهام فطری به انسان - الهام غریزی به حیوان - اشاره سریع و مرموز - سه گونه وحی - کیفیت نزول وحی.

فصل سوم: نزول قرآن کریم: تاریخ آغاز نزول وحی - کیفیت نزول کتب آسمانی بر انبیاء - حکمت نزول تدریجی آیات قرآن - اولین و آخرین آیاتی که بر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نازل شد - بهترین راه حل برای شناسایی آخرین آیه قرآن.

فصل چهارم: آیه: معنی لغوی آیه - نظریات دانشمندان درباره اطلاق آیه بر برخی از حروف مقطعه قرآن - ترتیب آیات در سوره‌های قرآن - فوائد شناخت آیات و سوره‌های مکی و مدنی - کیفیت شناخت آیات و سوره‌های مکی و مدنی - خصوصیات کلی و قطعی آیات و سوره‌های مکی و مدنی - تعداد سوره‌های مکی و مدنی

فصل پنجم: سوره: معنای لغوی و اصطلاحی سوره - ترتیب سوره‌های قرآن - ادله اجتهادی و توقیفی بودن ترتیب موجود سوره‌های قرآن - عقیده نگارنده در این باره شمار سوره‌های قرآن - حکمت تقسیم قرآن به سوره‌ها.

فصل ششم: فواید سور و حروف مقطعه قرآن: آراء دانشمندان در این باره بررسی بهترین آراء درباره مدلول حروف مقطعه قرآن

فصل هفتم: تعداد حروف و کلمات قرآن

فصل هشتم: مقدمه‌ای بر نگارش قرآن در زمان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم کیفیت پیدایش خط از نظر دانشمندان قدیم و جدید- نمودار کیفیت تحول خط از نظر دانشمندان چه کسی خط را وارد جزیره العرب کرد -خط و کتابت همزمان با ظهور اسلام تصویر نامه‌های پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به سران کشورها

فصل نهم: پیامبر امی - آیا حضرت به خواندن و نوشتن آشنایی داشت

فصل دهم: نگارش قرآن : نگارش قرآن همزمان با حیات پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم - کتاب وحی نوشت افزارهایی که در قرآن از آنها یاد شده

فصل یازدهم: جمع و تدوین قرآن: حفظ قرآن -حفاظ قرآن - نقش حفظ کردن قرآن در صیانت و پاسداری از آن

فصل دوازدهم: قرائت قرآن : فوائد بحث در قرائت قرآن- معنی لغوی قرائت آیا اجتهاد و اظهار نظر علمی در قرائت جایز است- حدیث سبعة احرف

فصل سیزدهم: لهجه قرآن و منشاء اختلاف قرائت: لغت و لهجه قرآن کریم بررسی احادیثی که لهجه قرآن کریم را مشخص می‌سازد -ادله نزول قرآن به لهجه قریش

فصل چهاردهم: قاریان قرآن کریم

فصل پانزدهم: جمع و تدوین قرآن پس از رحلت پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم : نخستین گام

فصل شانزدهم: جمع و نگارش قرآن همزمان با خلافت ابی بکر: نامگذاری قرآن به « مصحف » در زمان خلافت ابی بکر- سرنوشت صحیفه‌های قرآنی ابی بکر

فصل هفدهم: تدوین و جمع آوری قرآن در زمان خلافت عثمان : انگیزه عثمان در جمع و تدوین قرآن- عثمان در جمع قرآن با چه مخالفت‌هایی مواجه گردید- سرنوشت مصاحف عثمانی

فصل هیجدهم: اصلاح شیوه نگارش قرآن آغاز اصلاح شیوه نگارش قرآن- اعراب گذاری- نقطه گذاری حروف متشابه قرآن- نقد و تحلیلی در تاریخ نشانه گذاری حروف و کلمات قرآن.

ویژگی‌های کتاب تاریخ قرآن کریم دکتر محمد باقر حجتی

۱- استفاده از نظرات و آراء مستشرقین (همچون بلاشر) در بعضی از مسائل و ذکر نظریات آنها

۲- فصل هشتم: در این فصل، از پیدایش خط و نگارش بحث نموده و در آن جدولی ارائه شده که کیفیت تحول خط را از نظر دانشمندان اسلامی بیان می‌نماید.

۳- فصل پنجم: در این فصل پس از تعریف سوره - پیرامون توقیفی یا اجتهادی بودن ترتیب سوره‌ها نظریات مختلف را ذکر نموده و پس از آن نظریه دیگری را بیان می‌نماید مبنی بر اینکه بخش زیادی از سوره‌ها ترتیب آنها توقیفی و ترتیب بخش اندکی از آنها طبق رای و اجتهاد صحابه انجام گرفته

۴- فصل سوم: در این فصل پس از تعریف آیه. از آخرین آیات نازل شده بر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بحث نموده اقوال پیرامون آنرا ذکر می‌نماید و در انتهای راه حل مناسبی را به نقل از صاحب مجمع البیان در این زمینه ذکر می‌نماید

۵- فصل یازدهم: در این فصل پیرامون جمع قرآن در زمان پیامبر بحث می‌نماید و در این باره پس از ذکر اقوال علماء و نقد آنها، نتیجه می‌گیرد که قرآن در زمان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بطور کامل نگارش شده منتهی بر روی نوشت افزارهایی که نمی‌توانسته بصورت مصحف و دفتری واحد جمع آوری شود ولی در زمان ابوبکر و به دستور ایشان بر روی پوست نوشته شد.

۶- فصل ششم: در این فصل از حروف مقطعه بحث می‌نماید که در آن اقوال مختلف پیرامون حروف مقطعه (فواتح سور) را بررسی می‌نماید ولی در انتها نظر رشید رضا را در این باره می‌پذیرد که می‌گوید: این حروف برای آگاهی دادن و جلب توجه نمودن مخاطبین است. اشکالات ۱- بعضی از مطالب کتاب با عنوان کتاب که تاریخ قرآن است و فقط از تاریخ قرآن بحث می‌کند سازگاری ندارد مانند بحث حروف مقطعه (فصل ۶) پیامبر امی (فصل ۹) - (تعداد حروف و کلمات قرآن (فصل ۷) ۲- بیان مطالب و موضوعات سیر منطقی ندارد ابتدا موضوعی را توضیح می‌دهند سپس معنا می‌کنند (از نظر لغت) مانند بحث وحی. ۳- کتاب دارای غلطهای تایپی است و در بعضی از موارد افتادگی نیز دارد مانند ص ۱۴۰ خط آخر که تعداد آیات که ۶۲۲۰ عدد می‌باشد به جای آیات، کلمه نوشته شده است.

نسخه شناسی کتاب تاریخ قرآن حجتی

کتاب یک جلد و دارای ۶۲۸ صفحه و متن آن فارسی است که دارای مشخصات زیر است :

- ۱- کاغذ: معمولی ۲- چاپ: کامپیوتری ۳- نوبت چاپ: ششم ۴- تیراژ: ۴/۰۰۰ (چهار هزار) نسخه ۵- چاپ آن: توسط دفتر نشر فرهنگ اسلامی ۶- تاریخ انتشار: سال ۱۳۷۲ ۷- دارای فهرست‌های زیر :
- ۱- ۷- فهرست اشخاص و گروهها ۲- ۷- فهرست اسامی مکان‌ها ۳- ۷- فهرست اسامی کتابها ۴- ۷- فهرست تفصیلی تصویرها ۵- ۷- فهرست منابع و ماخذ کتاب ۸- معرفی نمونه‌هایی از نسخه‌های قرآن کریم بر حسب تاریخ تحریر ۹- معرفی نمونه‌هایی دیگر از نسخه‌های قرآن کریم بر حسب تاریخ تحریر ۱۰- نویسنده: سیدمحمدباقر حجتی ۱۱- کتاب: پژوهشی در تاریخ قرآن کریم.

کتاب تاریخ قرآن حجتی یکی از منابع اصلی بخش علوم قرآنی آزمون های کارشناسی ارشد و دکتری رشته علوم قرآن و حدیث است. خلاصه این کتاب، برای کسانی که قبلاً کتاب را با دقت مطالعه نموده اند و صرفاً می خواهند مباحث را بازخوانی و یادآوری کنند مفید است

قرآن = شافعی: ارتجالاً - زجاج و قتاده: قرء به معنای جمع و گردآوری (قرأت الماء فی الحوض) - لحياني و ابن عباس: قرء به معنای خواندن و پیرو هم آوردن - اشعری: قرن ضمیمه کردن، پیوستن، نزدیک ساختن - فرء: قرائن (جمع قرینه) قرینه و مؤید آیات دیگر

فرقان = ابن عباس: فارق میان حق و باطل - نجات و موفقیت (ان تتقوا الله يجعل لكم فرقاناً)

کتاب = در اصل لغت گرد هم آوردن - آیات و قصص و احکام گرد هم آمده است.

ذکر = اصیل عربی - به معنی شرف هم آمده: کتاباً فیه ذکر کم - یادآوری به فرائض و احکام

تنزیل = به تدریج نازل گردید.

وحی: الهام فطری (مادر موسی) - الهام غریزی به حیوان (زنبور) - اشاره سریع و مرموز - اشاره با جوارح و اعضا - وسوسه شیطان - القاء امری به فرشتگان - سخن خداوند با انبیا

رابطه خدا با پیامبر: ۱. القاء معنی بر قلب پیامبر (ص) ۲. سخن از پس پرده ۳. سخن با فرشته وحی

تحنث: کناره گیری و دوری از گناه

آغاز نزول وحی قرآنی: شب قدر (بیست و سوم)

دفعی یا تدریجی؟ ابن عباس: دفعی به آسمان دنیا، تدریجی به پیامبر (ص) - مقاتل، فخر رازی: شب قدر هر سال، نزول دفعی - شعبی: آغاز نزول شب قدر

حکمت نزول تدریجی: ۱. مقتضیات ۲. دلگرمی ۳. حفظ قرآن ۴. سنگینی وظایف ۵. تأمل بیشتر در آیات ۶. ناسخ و منسوخ

اولین آیات: سوره علق (امام رضا: اولین علق آخرین سوره نصر) - مدثر پس از دوره فترت اولین سوره

آخرین آیه: ابن عباس و سدی: و اتقوا يوماً ترجعون فيه الى الله - آخرین سوره: براءت

آیه: معنی: ۱. علامت و نشانه (ان آیه ملکه ان یأتیکم التابوت...) ۲. جماعت (خرج القوم بأیتهم) ۳. امر عجیب و شگفت (فلان آیه فی کذا)

تعریف (ابن عربی): بخشی از حروف یا کلمات یا جمله‌ها که طبق نقل و روایت حدود آن مشخص شده.

ابو عمرو دانی: غیر «مدهامتان» کلمه آیه نمی‌شناسم. چ

زمخشری: آیات توقیفی است نه اجتهادی.

زید بن ثابت: کنا عند رسول الله نؤلف القرآن من الرقاع: دلالت بر توقیفی بودن آیات دارد.

قاضی ابوبکر باقلانی: رعایت ترتیب فعلی آیات واجب و لازم الاجراست. آلوسی هم همین عقیده را دارد.

مجلسی، محدث نوری، علامه: ترتیب آیات و سور، رأی و اجتهاد صحابه بوده.

تعداد آیات:

عدد کوفی: حمزه بن حبیب زیات - کسای - خلف بن هشام - از ابن ابی لیلی از ابی عبدالرحمان از علی بن ابیطالب(ع)

مدنی اول: ابی جعفر یزید بن قعقاع و شیبه بن نصح / حسن بن علی(ع) و ابن عمر

مدنی دوم: اسماعیل بن جعفر بن ابی کثیر / ابوجعفر - شیبه - اسماعیل بن جعفر

مکی: مجاهد بن جبر - اسماعیل مکی - نقل سیوطی: ابن کثیر از مجاهد از ابن عباس از ابی بن کعب

بصری: عاصم بن ابی صباح یا ابی عجاج - ایوب بن متوکل

شامی: عبدالله بن عامر

طبرسی: صحیح عدد: کوفی: ۶۲۳۶

مکی مدنی

فوائد مکی مدنی: آگاهی از تاریخ و اسلوب قرآن

ابن نقیب گفته: مکی - مدنی - مکی و مدنی - نه مکی نه مدنی

ملاک مکی مدنی: عثمان بن سعید دانی از یحیی بن سلام: هجرت

خصوصیات قطعی مکی: ۱. سجده واجب ۲. لفظ کلا ۳. یأیها الناس مکی، یأیها الذین امنوا مدنی مگر سوره حج که یأیها الذین امنوا دارد. ۴. قصص انبیا و ملل گذشته جز بقره ۵. داستان آدم و ابلیس جز بقره ۶. حروف مقطعه جز بقره و آل عمران

خصوصیات شایع مکی: ۱. کوتاهی و ایجاز و حرارت تعبیر و شدت لحن و تجانس صوتی ۲. دعوت به اصول دین ۳. دعوت به تمسک به خوبیها ۴. مجادله با مشرکین ۵. کثرت سوگند

خصوصیات قطعی مدنی: ۱. فرمان جهاد و احکام ۲. احکام حدود و فرائض به طور مفصل ۳. شرح منافقین جز سوره عنکبوت ۴. مجادله با اهل کتاب و دعوت به عدم تعصب

خصوصیات شایع مدنی: ۱. طولانی، مفصل، سبک آرام ۲. تفصیل براهین و ادله

سوره. معانی: ۱. باقیمانده آشامیدنی در ظرف ۲. حصار و باروی شهر (از سوره) ۳. دستبند (از سوار) ۴. مقام و منزلت. نابغه ذبیانی (الم تر ان الله...) ۵. از تسوّر: تصاعد، ترکیب (اذ تسوّروا المحراب) بالا رفتن. ابوالفتوح: سوره: منزلت و شرف

معنی اصطلاحی: جعبری: بخشی که دارای آغاز و انجام است.

ابوبکر باقلانی، ابن فارس، زرکشی، ابن اشته، محدث نوری: ترتیب سوره اجتهاد صحابه است.

کرمانی، نیشابوری، صبحی صالح: ترتیب سوره توقیفی.

مصحف ابی بن کعب: سوره های خلع و حقد داشت.

جمال القراء سخاوی: طه به نام سوره کلیم نیز گفته می شود - هذلی: طه سوره موسی، ص سوره داود گفته می شود - جعبری: صفات سوره ذبیح گفته می شود

اسامی سوره:

حمد: فاتحه الكتاب، ام الكتاب، فاتحه القرآن، ام القرآن، القرآن العظيم، السبع المثانی، الوافیة، الكنز، الکافیة، الاساس، النور، الشکر، الحمد الاولى، الحمد القصری، الرافیة، الشفاء، الشافیة، الصلوة، الدعاء، السؤال، تعلیم المسئلة، المناجاة، التفویض

بقره: فسطاط القرآن (پوشش و خیمه قرآن)، الفردوس، سنام القرآن (کوه قرآن)

آل عمران: در تورا طیبه گفته شده - این سوره با بقره: زهراوان

سبع طوال: بقره ال عمران نساء مائده انعام اعراف انفال و توبه (یونس)

مئین: صد آیه یا کمتر یا بیشتر؛ ابوالفتوح: از یونس شروع تا مومنون

مثنائی: سیوطی: پس از مئین در طبقه دوم - فرآء: کمتر از صد، مثنائی گفته شده چون نزدیک به همد - طبرسی: پس از سبع طوال؛ یا تمام قرآن - ابن عباس: همه سوره ها مثنائی اند چون همه پس از دیگری و به هم پیوسته اند.

مفصل: طبرسی: دارای حم و تمام سوره کوتاه - جمال القراء: قصص و داستانهای کنار هم آمده - سیوطی: پس از مثنائی، وجه تسمیه طبرسی - روایت سعید بن جبیر: آیات منسوخ در اینها کم است. - از سوره محمد تا

آخر قرآن - کوتاهی سور بسمله‌های زیاد، فاصله‌های زیاد - ابن عباس: از والضحی تا آخر - قرائت ابن کثیر: در بین سور مفصل باید تکبیر گفت.

عتاق: اسراء كهف مريم طه انبياء - طواسين: شعراء نمل قصص - قرينتين: انفال برائت - ميادين: سوره های الم دار - بساتين: سوره های المر دار - مقاصير: حامدات (رواق، شبستان) - عرائس: مسبحات - دبایج: آل عمران - رياض: سوره های مفصل - ابن مسعود: دبایج حواميم است - قوارع: ايه الكرسي و معوذتين - آيه العز: الحمد لله الذي لم يتخذ ولداً.. (در مسند احمد بن حنبل طبق حديث معاذ بن اسد)

فواتح سور

ستایش خداوند: تحمید: حمد انعام كهف سباء فاطر - تبارك: فرقان ملك - تسبیح: اسراء حدید حشر جمعه تغابن اعلی صف

حروف مقطعه (حروف تهجی): نصف حروف الفبا در فواتح سور آمده - * ساده و عادی: سید بن طاووس در سعد السعود، ابومسلم اصفهانی، زمخشری، بیضاوی، ابن تیمیه، حافظ مزّی - * از اسرار و رازها و غیر قابل درک: شعبی، علی (ع) در روایات اهل سنت، ابن مسعود - * آینده نگری: مقاتل بن سلیمان، علی بن فضال - * نامهای سوره و آغاز آنها: طبری، ابن کثیر - * نامهای قرآن: مجاهد بن جبر مکی - * رمز نسبت به اسما و صفات خداوند متعال: ثعلبی - صبحی صالح: اینها همه ذوق و تأویلات شخصی هستند. - * رمزی به اسماء اعظم الهی: سعید بن جبیر میگوید قادر نیستیم جمع کنیم - * سوگند خدا به نامهای خود: ابن عباس، عکرمه، اخفش - * نشانه پایان سوره قبلی - * نولدکه: بیگانه از نص قرآن است و مردم اضافه کردند - * اسکات کفار و جلب توجه آنها - * رشاد خلیفه: نسبت بیشتر حروف - * طبرسی: نام سور - * مجاهد بن جبر: صرفاً فواتح سور - * رشید رضا: تنبیه برای مشرکین مکه و اهل کتاب مدینه (طوسی، طبرسی، فخر رازی)

نداء: به رسول خدا: احزاب طلاق تحریم مزمل مدثر - به مردم: نساء مائده حج حجرات ممتحنه

جمله خبریه: انفال (یسئلونک عن الانفال) - برائت (برائه من الله) - نحل (اتی امر الله) - انبیا (اقترب للناس) - مؤمنون (قد افلح المؤمنون) - نور (سوره انزلناها) - زمر (تنزیل الكتاب) - محمد (الذین کفروا) - فتح (انا فتحنا) - قمر (اقتربت الساعه) - الرحمان - مجادله (قد سمع الله) - حاقه - معارج (سأل سائل) - نوح (انا ارسلنا نوحاً) - قیامه (لا اقسام) - بلد (لا اقسام) - عبس - قدر (انا انزلناه) - بینه (لم یکن الذین کفروا) - قارعه - تکاثر (الهاکم التکاثر) - کوثر (انا اعطیناک)

قسم و سوگند: صافات (ملائکه)، بروج و طارق (افلاک)، نجم (ثریا)، فجر، شمس، لیل، ضحی، عصر، ذاریات، مرسلات، طور، تین، نازعات، عادیات

شرط: واقعه، منافقون، تکویر، انفطار، انشقاق، زلزله، نصر

امر: جن + چهار قل

استفهام: انسان (هل اتي)، نبأ (عم يتساءلون)، غاشيه (هل اناك)، انشراح (الم نشرح)، فيل (الم تر)، ماعون (ارأيت)

دعا (نفرین): مطففین، همزه، تبت

تعلیل: قریش (لا یلاف)

تعداد حروف و کلمات: سیوطی: بحث بی ثمری است، سخاوی هم همین را می گوید: بحث درباره تعداد حروف و کلمات کتابی پر ثمر است که در آن تحریف شده باشد نه قرآن.

نام‌های دیگر سور: بقره (الم ذلك الكتاب- فسطاط القرآن)، مائده (العقود- المنقذه)، توبه (الفاضحه- المنقره- المدممه- المشقشه- المبعشره- الحافره- المثيره- العذاب)، یوسف (احسن القصص)، نحل (النعم)، اسراء (بنی اسرائیل)، فرقان (تبارک)، شعرا (طسم)، نمل (طس، سلیمان: در مصحف ابی بن کعب)، قصص (موسی و فرعون)، سجده (مضاجع، سجده لقمان، جزر)، سبأ (داود: در مصحف ابی)، فاطر (ملائکه)، زمر (العرف)، مؤمن (غافر، الطول)، فصلت (حم سجده، المصابیح، شوری (حم عسق)، جاثیه (الشریعه)، محمد (القتال، الذین کفروا)، ق (الباسقات)، قمر (اقتربت الساعه)، مجادله (ظهار)، ممتحنه (الامتحان)، صف (حواریین)، طلاق (النساء، القصری)، تحریم (یاایها النبی)، ملک (المنجیه، الواقیعه)، قلم (ن والقلم)، دهر (انسان، الابرار، هل اتي)، مرسلات (العرف)، نبأ (عم يتساءلون، التساؤل، المعصرات)، عبس (السفره)، تکویر (کورت)، انفطار (انفطرت)، مطففین (تطفیف)، انشقاق (انشقت)، شمس (ناقه، صالح)، انشراح (الم نشرح)، علق (اقراً)، قدر (انا انزلناه)، بینه (البریه، لم یکن، القیامه)، زلزال (الزلزله)، همزه (لمزه)، فیل (الم تر کیف)، قریش (لا یلاف)، ماعون (ارأیت، الدین)، کافرون (جحد)، نصر (التودیع)، لهب (ابی لهب، مسد، تبت)، اخلاص (توحید، صمد، اساس، جمال، معرفه، مقشقه، مانعه، نجات، نسبه الرب، نور، تفرد، تجرید، ولایه...)

پیدایش خط و جمع قرآن و...

نوشت افزارهای قرآنی: قرطاس، قلم، مداد، صحف، سجل، رق

نخستین مدینه‌ای که با سواد بود: عبدالله بن سعد بن امیه

خط نسخ در نوشته‌ها و نامه‌های عادی به کار می‌آمد.

امی بودن: «و ما کنت تتلو من کتاب و لا تخطه بيمينک» پیامبر نه نوشته‌ای خواند و نه چیزی نوشت. / ابوحیان: اکثر مسلمین معتقدند که پیامبر نخواند و نوشت / شعبی: پیامبر از دنیا رفت تا اینکه چیزی نوشت. هروی و ابوالولید باجی بر این نظرند / طبری از قول ابن عباس: الامیین یعنی کسانی که از وحی بی اطلاع بودند / یتبعون النبی الامی: نا آشنا به خواندن و نوشتن / بلاشر اقرأ را به أذر و أدع تفسیر کرده / سید مرتضی: پیش از نبوت نمی‌دانست اما شاید پس از آن می‌توانست بخواند و بنویسد.

نگارش قرآن: نخستین کاتب وحی: مکه: عبدالله بن سعد بن ابی سرح، مدینه: ابی بن کعب / بیش از همه: حضرت علی(ع)، بعد از او: زید بن ثابت / ابن ندیم تحت عنوان الجماع القرآن نخست از علی(ع) نام می برد / عبدالله بن سعد بن ابی سرح: کاتبی که مرتد شد و گفت: سانزل مثل ما انزل الله / ابو عبدالله زنجانی: کتاب وحی غالباً با خط نسخ می نوشتند / امیرالمؤمنین: خط زیبای کوفی

نام نوشت افزارها در قرآن: قرطاس (کتاباً فی قرطاس فلمسوه)، قلم، مداد به معنای مرکب (لو کان البحر مداداً)، صحف، سبج به معنی پیمان نامه (کطی السجل للکتب)، رق (فی رق منشور) به معنای پوست نازک و ظریف یا برگ سفید

نوشت افزارهای معمول برای کتابت قرآن: عسب (ج عسیب): جریده و چوبه نخل / لخاف: سنگ سفید نازک / اکتاف: استخوان شانه / اقتاب: چوب بر روی شتر / رقاع (ج رقعہ): برگ کاغذ یا درخت و گیاه و پوست حیوانات / حریر: پارچه / قرطاس: کاغذ

به هر قسم از نوشته های قرآنی صحیفه یا مصحف می گفتند.

جمع قرآن: به دو معنا: حفظ کردن - نگارش

حفاظ قرآن به نقل خوارزمی: علی(ع)، ابی بن کعب، عباد بن صامت، ابویوب انصاری، مجمع بن حارثه/ به نقل ابن ندیم: علی(ع)، سعد بن عبید، ابوالدرداء، عمویر بن زید، معاذ بن اوس، زیدبن ثابت، ابی بن کعب، عبید بن معاویه، ابوزید انصاری

زید: کنا عند رسول الله نؤلف القرآن من الرقاع: دلالت بر جمع و تدوین قرآن در زمان پیامبر/ بلخی: پیامبر جمع و تدوین نمود. سید مرتضی نیز بر همین نظر است. / آیت الله خویی: جمع زمان پیامبر بوده، سند جمع زمان خلفا مخدوش و مجعول و مخالف ادله احکام شرعی / حارث محاسبی: عثمان توحید مصاحف کرد نه جمع. / خطابی: زمان پیامبر جمع نشد زیرا وحی منقطع نشده بود / محدث نوری: زمان پیامبر جمع نشد.

نخستین گام برای صیانت از تحریف: حفظ و به خاطر سپردن آیات / پیامبر در رأس همه حفاظ و قراء

اقراء یعنی تو بخوان و من استماع کنم (پیامبر به ابی بن کعب می گفت)

قرطبی: حفاظ در زمان پیامبر از ۷۰ تن بیشتر بودند / در جنگهای یمامه و بئر معونه تعدادی از حفاظ شهید شدند.

حفاظ به نقل ابو عبیده قاسم بن سلام: خلفا اربعه، طلحه، سعد بن عبید، ابن مسعود، حذیفه، سالم بن معقل، ابوهریره، عبدالله بن سائب، عبادله اربعه، عایشه، حفصه، ام سلمه / از انصار: عباد بن صامت، معاذ بن جبل، مجمع بن جاریه، فضاله بن عبیده، مسلمه بن مخلد

کسانی که برای تعلیم قرآن به مدینه آمدند: مصعب بن عمیر، عبدالله بن ام مکتوم. پس از اینها عمار بن یاسر و بلال حبشی / پس از فتح مکه، معاذ بن جبل برای تعلیم قرآن آنجا ماند.

معروفین به عنوان مقرئ: امیر المومنین (ع)، عثمان، ابی بن کعب، زید بن ثابت، عبدالله بن مسعود، ابوالدرداء، ابوموسی اشعری

قرائت

معنی قرائت: زجاج: جمع کردن: قرأت الماء فی الحوض / قطرب نحوی: انداختن: ما قرأت الناقه سلی قط: ما اسقطت / برگشتراسر: از زبان آرامی وارد عربی شده

اصطلاحاً: مستشرقین: راه و روش تلاوت و رسم و نگارش قرآن / شیعه و سنی: طرق و روایات قرآنی که با اسناد به ثبوت رسیده‌اند تا عمل لازم التباع باشد / نحویون اجتهاد در قرائت را جایز می‌دانند / ابن مقسم: هر قرائت از نظر عربیت صحیح باشد در نماز جایز است.

مأخذ قرائت، روایت و اسناد است. مأخذ کتابت طرقی که در نوشتن معمول بوده است. / گلدزیهر: منشأ اختلافات: کتابت

ابوبکر بن مجاهد در اوائل قرن چهارم قرائت سبعة را جمع کرد

سبعة احرف: ۷ وجه از وجوه لغات و لهجه های عرب: قریش، هذیل، هوازن، ثقیف، کنانه، تمیم، یمن / ابوعمر و دانی: سبعة احرف به دو معنا: لغات و لهجه، قرائت

شیعه مخالف سبعة احرف: صحیح زراره از امام صادق (ع): القرآن واحد نزل من عند واحد / امام رضا (ع): کذبوا انما هو واحد نزل من عند واحد / طوسی، صدوق، جزائری، سید مرتضی، سید بن طاووس: اجمات بر حدیث امام صادق (ع) / منافات با روایت عمر و عثمان که قرآن بر زبان قریش نازل شد / مخاصمه عمر و هشام بن حکیم / با روایت مخالف است.

فرضیه وُلرس: قرآن با اسلوب زبان عرب تفاوت داشت که بعداً اصلاح شد.

اختلافات (به گفته ابن جزری): ۱. در لفظ بدون اختلاف معنایی: صراط، زراط، سراط - ۲. در لفظ و معنی: مالک، ملک - ننشزها، ننشرها - یکذبون، یکذبون - ۳. در لفظ و معنی غیر قابل اجتماع: و ظنوا انهم قد کذبوا - و ان کان مکرهم لتزول منه الجبال

فوائد اختلاف قرائت (به گفته آنها): ۱- پیامبر (ص) خواست بر امت سخت نگیرد ۲- بیان حکم مورد اجماع علما ۳- جمع میان دو حکم مختلف: و لاتقربوهن حتی یطهرن ۴- نهایت بلاغت و ایجاز

سلسله حدیث سبعة احرف: ابن کلبی از ابی صالح از ابن عباس یا قتاده: ضعیف

ادله نزول قرآن به لهجه قریش: ۱- پیامبر(ص) قریشی بود (و ما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه) ۲- قریش فصیح ترین عرب بوده‌اند ۳- از عجم دور بودند ۴- روایاتی که تأیید نزول به قریش می‌کند (خبر منسوب به قتاده که گفته: قریش بهترین لغت را انتخاب کرده بود تا دارای فصیح ترین لغات باشد. / رد این نظریه: ۱- عثمان گفته بود املاکننده از هذیل و نویسنده از ثقیف باشد ۲- قریش ابهام و پیچیدگی دارد. ۳- اختلاف قریشی‌ها در فهم قرآن ۴- قریش در همه چیز برتر بودند الا شعر ۵- استشهداد ابن عباس به شعر در تفسیر قرآن ۶- مراجعه علمای لغت به بادیه نشینان

ابوعمر بن علاء: افصح: علیای هوازن، سفلی تمیم: بنی سعد بن بکر / نولدکه: اختلاف لهجه در حجاز و نجد و مجاور فرات زیاد قابل توجه نیست و جمع همه اینها لهجه فصیح است. / نالینو: عربی فصیح از نجد برآمده و در کنده تهذیب شده / کهن‌ترین نصوص تاریخی متون حرآن (شام) است که با لهجه ای نزدیک به لهجه قرآن نگاشته شده.چ

نقطه گذاری توسط نصر بن عاصم و یحیی بن یعمر / حرکات، سکنات و اعراب بوسیله ابوالاسود دوئلی

ریشه اختلاف قرائت: ۱- نگارش ۲- اضافات و حواشی ۳- لغاتی که از نظر شکل و اعراب فرق می‌کنند ولی دارای یک معنی‌اند. ۴- کلماتی که به لحاظ شکل و معنی متفاوت است.

عمده اختلافات درباره کلمات مترادف است.

عبداله بن مسعود از هذیل است / نخستین مدون کتاب درباره قرائت: ابان بن تغلب / سپس حمزه بن حبیب زیات، سپس ابوعبیده قاسم بن سلام کتاب نوشتند / قراء سبعة مربوط به دوره پس از صحابه و تابعین هستند.

قراء سبعة:

۱- نافع بن ابی نعیم مدنی (ابی رویم) / نزد ابومیمونه مولی ام سلمه فرا گرفته است / راویان: قالون، ورش (عثمان بن سعید)

۲- عبدالله بن کثیر مکی / انس بن مالک و عبدالله بن زبیر را درک کرده بود / از عبدالله بن سائب مخزومی که او از ابی بن کعب و عمر بن خطاب و آنها از پیامبر(ص) / از قراء طبقه دوم / بنا بر قول مشهور قرائت را از مجاهد گرفته / راویان: بزی (بشار بزی که بوسیله ابی سائب اسلام آورد) ، قنبل

۳- عاصم بن ابی النجود کوفی شیعی / از قراء طبقه سوم / راویان: حفص (که ربیب عاصم بوده) ، ابوبکر بن عیاش

۴- حمزه بن زیات کوفی شیعی (طبقه چهارم) / بر امام صادق(ع) خوانده / راویان: خلف، خداد

۵- ابوالحسن کسایی کوفی / راویان: حفص دوری، ابوالحارث

۶- ابو عمرو بن علاء بصری / کثرت اساتید و شیوخ قرائت / شیعی / راویان: حفص دوری، سوسی

۷- ابن عامر دمشقی / راویان: هشام، ابن ذکوان

۸- خلف / ۹- یعقوب بن اسحاق / ۱۰- ابوجعفر یزید بن قعقاع مدنی / ۱۱- حسن بصری / ۱۲- ابن محیسن / ۱۳- شنبوذی / ۱۴- یحیی بن مبارک یزیدی

جمع قرآن

جنگ یمامه: با مسیلمه کذاب، ۷۰ نفر از حفاظ شهید شدند

زید بن ثابت مأمور جمع قرآن در زمان ابوبکر

خزیمه یا ابو خزیمه انصاری: کسی که زید آیات آخر سوره توبه را نزد او یافت

نامگذاری قرآن به نام مصحف به زمان ابوبکر باز می‌گردد / صحیفه: هر چیز گسترده و پهن

عبداله بن مسعود در جمع قرآن با عثمان مخالفت کرد

قاریانی که با مصحف عثمان به شهرها فرستاده شدند: مدینه زید بن ثابت - مکه عبدالله بن سائب - شام مغیره بن شهاب - کوفه ابوعبدالرحمان سلمی - بصره عامر بن عبدالقیس

مصحف امام مصحفی که پیش عثمان ماند

اختلافات مصاحف: مدینه: و اوصی، عراق: و وصی - مدینه: سارعوا، عراق: و سارعوا

کازانوی مستشرق: حجاج اولین کسی که قرآن را جمع کرد / جمع عثمان افسانه است / در زمان عبدالملک مروان که نقط و اعجام صورت گرفت این افسانه ساخته شد

نقط و اعجام

ابواحمد عسکری: مسلمین تا حدود چهل و اندی سال قرآن را از روی مصاحف قرائت کردند

قواعد ساده و بسیط برای زبان عربی به دستور امیرالمومنین (ع) و توسط ابوالاسود دوئلی ساخته شده

اعراب گذاری: ابوالاسود به تحریک زیاد بن سمیه

اعجام: نقطه گذاری، حروف نقطه دار (معجمه)، حروف بی نقطه (مهمله): توسط نصر بن عاصم و یحیی بن یعمر به دستور حجاج بن یوسف

نقاط اعراب گذاری ابوالاسود به وسیله خلیل بن احمد به علائم امروزی تبدیل شد

مالک بن انس: نقطه گذاری فقط در مصاحف آموزشی ، در سرمشق اشکال دارد. / نووی: نقطه گذاری و اعراب مستحب و پسندیده است / حسن بصری و ابن سیرین کراهت به نقطه گذاری داشتند / ابن مسعود قرآن از علائم جدا سازید (خالی سازید) / خلیل بن احمد کسی که علائم کنونی و همزه و تشدید و روم و اشمام را پدید آورد / ابوحاتم سجستانی کتابی در نقط و اعراب گذاری قرآن تألیف کرد / شیوه نگارش قرآن در قرن سوم هجری به بلوغ رسید / ابوعمر و دانی نقطه گذاری قرآن را با رنگ مشکی هم رنگ خط قرآن جایز نمی دانست. لذا حرکات و تنوین و.. با رنگ سرخ و همزه با رنگ زرد مشخص میشد / شعبی و نحفی ابتدا مکروه سپس مجاز دانستند

وضع اعشار (هر ده آیه) در زمان مأمون یا حجاج صورت پذیرفت / ولید بن عبدالملک، خالد بن ابی الهیاج را برای نگارش مصاحف و محراب مسجد نبوی انتخاب کرد / خط کوفی تا اواخر قرن چهارم استفاده میشد و از اوائل قرن پنجم خط نسخ جای آن را گرفت.